

Abide Doğan

TARİH VE MEKÂN ODAĞINDA

**TÜRK ROMANI
İNCELEMELERİ**

HECB

inceleme

Abide Doğan 1958 Manisa Akhisar doğumlu Prof. Dr. 1982 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans eğitimi tamamladı. “Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler” adlı tezi ile master eğitimini 1985’te bitirdi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora eğitimini “1823-1938 Arasında Yayımlanan Dergiler-Anadolu, Kadro, Ülku, Fikir Hareketleri, Aydabir Üzerine Çalışma” adlı tezi ile 1991’de tamamlayan Prof. Doğan, kurucu heyetinde de bulunduğu Hacettepe Üniversitesi Türk Dili Derslerini Düzenleme Başkanlığında 1982-1992 yılları arasında bulunmuştur. 1992’den itibaren öğretim üyesi olarak Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışmaktadır. Doğan, 1998’de doçent, 2005’te profesör unvanlarını almıştır.

Ulusal ve uluslararası birçok konferans ve sempozyumda davetli konuşmacı olarak bulunan Doğan; Arnavutluk, Yunanistan, Kırgızistan, KKTC ve Polonya’da bulunmuş; Hacettepe Üniversitesindeki derslerinin yanı sıra Bilkent Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Lefke Avrupa Üniversitelerinde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde ders vermiştir.

Yeni Türk Edebiyatının roman, şiir, tiyatro gibi pek çok türü ile ilgili ulusal ve uluslararası dergilerde yayınları bulunan Prof. Doğan yayımlanmış dört kitabının yanı sıra pek çok kitapta bölüm yazarlığı yapmıştır. Yeni Türk Edebiyatının farklı alanlarına ilişkin ulusal ve uluslararası makaleleri bulunan Doğan’ın son çalışmaları çocuk edebiyatı, edebiyat-coğrafya ilişkisi, tarihsel öğelerin yazınsal kurgudaki rolü, görsel sanatlar ve edebiyat bağı üzerine yoğunlaşmaktadır. Basılmış kitapları şunlardır: *Aka Gündüz* (1989), *Cahit Uçuk* (2000), *Güzide Sabri Aygün* (1993), *Tarihi Romanlarda Kadın Sultanlar* (2015).

**TARİH VE MEKÂN ODAĞINDA
TÜRK ROMANI İNCELEMELERİ**

Abide Doğan

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 474

İnceleme

©Hece Yayınları

Editör

Hayriye Ünal

Birinci Basım

Mart 2018

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-9556-73-6

Baskı

www.dumat.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara Yazışma: P.K. 79

Yenişehir/Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

Ön Söz /	7
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanı /	11
1940-1960 Arası Türk Romanı /	67
Aka Gündüz'ün Romanlarında Sosyal Meseleler /	113
Aka Gündüz'ün Ankara'sı /	121
Bekir Kara'nın Romanları ve Romancılığı /	137
Almanya'daki Türk İşçilerini Konu Alan Romanlar (Türkler Almanya'da, Sancı... Sancı... A'nın Gizli Yaşamı) Üzerine Bir Değerlendirme /	165
İki Kadın Yazarımızdan Almanya İzlenimleri /	187
Huzur'un Huzursuz Kadını: Nuran /	201
Fatih Üçlemesinde (Ebemkuşağı, Gece Vaktinde Gündönümü, Sabır) Kadınlar /	215
Romen, Sırp ve Türk Romanında Hurrem Sultan /	239
Bir Türkmen Romanı ve Halı Sanatı /	261
Yoldaşlar Üzerine Bir Tahlil Denemesi /	271
Türk Romanında Kırım Türkleri /	285
Bir Sanat Tarihçisi Akademisyenin Romanı:	
Gölgemi Bıraktım Lâle Bahçelerinde /	305
Bir Generalin Romanı: Deliorman /	321
Romanların Dünyasına Yansıyan Erzurum /	333
Türk Romanında Balkan Türkleri /	355
Günümüz Türk Edebiyatında Bosna Savaşı /	377
Türk Edebiyatında Orhan Gazi /	393
Türk Edebiyatında Selanik /	409
Türk Hikâye ve Romanında Beykoz Köşkleri ve Yahıları /	443
Dizin /	483

Hayal ve Demirhan'a

ÖN SÖZ

Tanzimat dönemi, sosyal ve edebî hayatımızdaki yenileşme çabalarının edebiyat tarihimizde başlangıç noktası olması bakımından dikkate değerdir. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başları söz konusu çabaların ürünlerini vermeye başladığı dönemdir. Modern roman, tiyatro ve siyasi makale örneklerinin yayınlanmasıyla Türk edebiyatı yönünü Batı'ya çevirmiş; tercümelemlerin de katkısıyla edebî hayatımızda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şiir, hikâye ve tiyatro gibi türlerin iptidai örneklerinin eski edebiyatımızda bulunmasına karşın 19. yüzyılda sözlü gelenekten yazılı anlatılara geçiş hızlanmış; önceleri hikâyenin mirasına yaslanan roman tarihsel süreçle birlikte hikâyeden ayrılmış ve her iki tür de hem içerik hem de biçim açısından farklı ekollerin açtığı yollarda dönüşüm ve gelişim göstermiştir.

Tarih ve Mekân Odağında Türk Romanı İncelemeleri otuz beş yıllık akademik hayatımın roman üzerine yazdığım birçok makaleden sadece yirmi birini ihtiva eden bir seçkidir. Bu seçkide tarih ve mekân odaklı çalışmalara öncelik verilmiştir. Şiir, hikâye, tiyatro, çocuk edebiyatı ve süreli yayınlarla ilgili olan makaleler ise başka kitapları oluşturacaktır. Yılların birikiminin bir kısmı bu kitaba sığdırılmaya çalışılmıştır. Kitapta

giriş mahiyetinde edebiyat tarihi ile ilgili makale dışındaki yazılar tematik roman incelemeleridir. Bunların bazıları sempozyumlar dolayısıyla bulunduğum Makedonya, Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, KKTC gibi ülkeler ile Bursa, Erzurum gibi şehirlerde sunulmuş, bu mekânların romandaki izdüşümlerini göstermek için kaleme alınmıştır.

Kadın çalışmalarını önemserim. Yazdığım kitaplardan ikisi kadın yazarımızı konu edinirken biri de Osmanlı kadın sultanlarıyla ilgiliydi. Bu kitapta bazı kadın romancılarımızın eserleriyle romanlardaki kadınlar üzerine yapılan değerlendirmelerin bir kısmı da yer almıştır. Farklı zamanlarda çeşitli dergilerde yayımlanmış birbirlerinden bağımsız olan bu yazıların her biri değişik iklimlerin yazar ve eserlerinden esintiler taşır.

Bu kitabın hazırlık aşamasında birçok kişinin desteğini gördüm. İlk olarak, yazılarımı yayımlanmadan önce dikkatle okuyan ve her aşamada bana yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Bilge Ercilasun'a özellikle teşekkür ederim. Kitabın editörlüğünü üstlenen Hayriye Ünal'a, basımına olanak sağlayan Ömer Faruk Ergezen'e ve makalelerin bir araya getirilmesinde gayret sarf eden Arş. Gör. Koray Üstün ile Yüksek Lisans öğrencim Semih Diri'ye titiz ve dikkatli çalışmalarından dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Son teşekkürüm ise değerli aileme. Varlıkları güç kaynağım.

Prof. Dr. Abide Doğan
13 Ekim 2017 Beytepe

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E TÜRK ROMANI

Türk edebiyatında roman, Batılılaşmanın/medenileşmenin gereği olarak ortaya çıkmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle, “Modern Türk edebiyatı bir medeniyet krizi ile başlar.” (Tanpınar 1977: 101). Bu bakımdan Türk romanını değerlendirmeye geçmeden önce, devrin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarına, Batılılaşma/yenileşme hareketlerine bakmak ve bunların romanın oluşmasına nasıl bir ortam hazırladığını belirlemek gerekir. Çünkü ilk romanlarımız olan Ahmet Mithat ve Namık Kemal, aynı zamanda toplumun sorunlarıyla ilgilenen aydınlarımız idi. Bu nedenle onların çalışmalarını anlayabilmek için Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu iyi bilmek gerekir.

1. Devir:

Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu güttüğü siyasetin gereği olarak uzun süre Batı'ya kapalı kalmıştır. Batı'yı küçük gördüğünden dilini bile öğrenmeye tenezzül etmemiştir. Böylece, dıştaki gelişmelerden de haberdar olamamış ya da olmak istememiştir. Her şeye günah gözüyle bakıldığı bir devirde özellikle din adamları bu konudaki katı davranış ve fetvalarıyla halkı çok etkilemişlerdir.

Esasen kuruluş ve gelişme devirlerinde Avrupa'nın Osmanlı'ya verecek fazla bir şeyi yoktu. 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa sanayi ve siyasi alanda (Rönesans'la beraber) odak noktası olmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu için bu yüzyıllar, özellikle 18. yüzyıl, gerileme yıllarıdır. Gerilemeyi telafi için, Batı kurumlarını alarak imparatorluğun bünyesini kuvvetlendirmek, ona dinamizm kazandırmak ıslahat programı sayılmıştır. 1806-1923 yılları arasını kapsayan bu dönemde biraz zora başvurulmuştur. Osmanlılar her şeye rağmen Batı'daki gelişmeleri yakından takip ederek kendilerine gerekli olanları alıyordu. Özellikle askerlikle ilgili olan konular ön plânda idi. Ateşli silahların, sahra ve kuşatma toplarının alınması gibi. Haritacılık konusunda da Avrupalılardan yararlanıldı.

Osmanlılar 18. yüzyılda Batı kurumlarını bilinçli bir şekilde uygulamaya başladılar. 18. yüzyıl sadece Osmanlılar için değil, dünyada da "ıslahatlar dönemi"dir. Yüzyılın ikinci yarısında İngiliz sömürgesi olan Amerika'da insanlar yepyeni bir prensip etrafında toplanmaya başladı. Böylece anavatana karşı bir isyan hareketi baş gösterdi. Bu prensipler özetle şöyleydi: "Bütün insanlar eşit olarak yaratılmışlardır. Kendilerine Tanrı tarafından bazı haklar verilmiştir. Özgür yaşamalı, dünya nimetlerinden yararlanmak, çalışmak mutlu olmak, sömürülmek gibi..." Bu fikirler daha sonra Rousseau, Voltaire, Diderot gibi Fransız ihtilaliyle beraber Avrupa'ya yayıldı. Fransa, Rusya ve Amerika'da bu gelişmeler görülürken, İngiltere buhar gücünü keşfetti. Bu, şu demektir: İnsan gücü yerine makine gücü geçecek. Sanayide makine kullanılması üretimi artıracak. Buharlı gemilerin hizmete girmesiyle ticaret yolları değişecek. Sömürgecilik hareketleri başlayacak. Sanayi devrimi olacak. Fabrikalar seri imalata geçecek. Fiyatlar düşecek ve bundan imparatorluk etkilenecek. El sanatları fabrika mallarıyla rekabet edemeyecek ve yerini Avrupa mallarına

bırakacak. Sonuç olarak İmparatorluk pazar ve hammadde kaynağı hâline gelecektir.

Geçiş döneminden itibaren Batı kurumları daha bilinçli ve zorunlu bir şekilde alınmaya başlanmıştır. Şu gerçeği kabul etmek gerekir: Bu hareket, Batı yanlısı devlet adamları tarafından, halkı alıştırmadan benimsetilmeye başlandı. Ortam hazırlanmadı. Tanzimat dahi yukarıdan geldi. Esaslı fikirlerden yoksun olduğumuz için Batılılaşma/reform hareketleri kesintiye uğradı. Her reform hareketi karşı ihtilalle durdurulmaya çalışıldı. Örneğin; Kabakçı İsyanı.

Osmanlı reformcularından en büyük problemi, topluma Batı'nın üstünlüğünü kabul ettirmek olmuştur. Osmanlılar alışkanlıkları gereği, Hristiyan âlemini yabancı görmüş; ikinci planda insan olarak değerlendirip küçümsemiştir. Onlara göre Batı kurumlarını almak, kendini onlarla aynı seviyede görmek anlamına geldiği için, değişiklikleri/yenilikleri kabul etmiyorlardı. Bu bakımdan Batılılaşma hareketleri istenilen düzeye gelemedi.

18. yüzyıl Osmanlı'nın Batı karşısında gerilemeye başladığı dönemdir. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan birinci devlet olmaktan çıkıp ikinci derecede devlet olması anlamına geliyordu. 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşmasıyla toprak kayıplarına devam ediliyordu. Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yirmi beş yıl sürecek bir barış antlaşması yapıldı. Bu süre, çok yıpranan Osmanlı İmparatorluğu için çok önemlidir. İmparatorluk bu süreden yararlanarak çoktan beri düzeltmek istediği eski kurumları düzeltmeye başladı. Batı kurumlarını alarak bünyesini kuvvetlendirmek, yenilgilere çözüm getirmek amacıyla reform hareketlerine girişti. Bu, Osmanlı'nın geleneksel düzeni terk ederek Batı'ya açılmaya başladığı dönemdir. Bu ilk döneme "Lâle Devri" denir.

1720'den 1730'a kadar on yıl devam eden bu dönem, kısa sürmekle beraber, İmparatorluğun Batı'yı tanımaya, gelişmeleri yakından izlemeye yöneldiği bir dönem olmuştur. Ancak gelişmeler uzun sürmedi. Patrona Halil İsyanı, matbaa dışında kabul edilen bütün yenilikleri silip süpürdü. Sadece askerî reform hareketlerine -o da gerekli olduğundan- devam edildi. Bu konuda öncelikle Avrupa'dan tesadüfen gelen gönüllülerden yararlandı. Fransız Comte de Bonneval (sonraları Humbaracı Ahmet Paşa) Baron de Tot ve İngiliz Mustafa adıyla tanınan Campell en bilinenleridir. Yaşanan olaylar ve edinilen tecrübeler göre -gerek yönetim ve aydınlar gerekse Avrupalılara göre- Osmanlı ancak Batı'nın yardımıyla kalkınabilir. Yenilikler yetersiz ve köksüz olduğundan, savaşlar da yenilgiyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenle sadece savaş geleneği değil, devlet geleneği de değiştirilmelidir.

Bu değerlendirmelerden yola çıkan reformist padişah III. Selim askerî ve sivil alanda birçok reformlar yaptı, II. Mahmut onun bıraktığı yerden eksikleri tamamlamaya çalıştı. Rum-Yunan bağımsızlık hareketi sırasında, Rum tercümanların bazı sırları karşı tarafa vermesiyle savaşın kaybedilmesi acı bir tecrübe olmuş; bu olay II. Mahmut'a Bab-ı Âli'de bir tercüme odası açtırmıştır (1833). Onun tüm çabalarına rağmen, Müslümanların bu işi yürütmesi uzun zaman almış; fakat çabaların sonucu geç de olsa görülmüş; dil bilen Müslümanların sayısı artmaya başlamıştır. Tanzimat döneminin ilk aydın yazarları da Tercüme Odası'ndan yetişmişlerdir.

Tanzimat'ın ilk dönem yazarları, politikaları gereği halkın aydınlatılmasını, dolayısıyla bilinçli ve eğitilmiş bir toplum yaratılmasını hedefledikleri için *gazete ve edebiyattan* yararlandılar. İlk gazete II. Mahmut zamanında çıkarılmıştı. *Takvim-i Vekayi* (1831) adlı bu resmî gazeteyi 1840'ta yayın hayatına başlayan *Ceride-i Havadis* izledi.

1860'tan sonra basın faaliyeti arttı. Batı'daki ölçülere ulaştı. Ağâh Efendi *Tercüman-ı Ahval*'i çıkararak ilk adımı attı (1860). Haftalık olarak yayımlanan bu ilk özel gazete kısa zamanda muhteva ve okuyucu bakımından önemli aşamalar kaydetti. Özgürlükçü fikirleri yaymaya başladı. Takibata uğradı. İki yıl sonra Şinasi *Tasvir-i Efkâr*'ı çıkardı (1862). Kültürel konulara, İmparatorluğun içinde bulunduğu duruma çareler gösteren yazılara yer verdi. Edebî ve siyasi yazılarıyla Namık Kemal dikkati çekti. Ele aldığı konular ve tenkitler itibariyle öne çıkan gazete Ali Suavi'nin çıkardığı *Muhbir*'di. Suavi'nin hükümeti sert bir şekilde eleştirmesi üzerine gazete kapatıldı, kendisi de sürüldü. Eleştiriler üzerine hükümet 1 Ocak 1865'te ilk kez *Basın Kanunu*'nu yürürlüğe koydu. Bu kanun, Osmanlı basını için birçok sert tedbirler getirdi. Birçok gazete kapatıldı, gazeteciler sürgüne gönderildi. Tanzimat'ın roman yazarları aynı zamanda gazeteciydi.

Bu dönemdeki bütün tedbirler bekleneni verememiştir. İlk defa dış ülkelere borçlanılmış; bu durum devrin aydınları arasında ciddi endişelere yol açmıştır. Ali ve Fuad Paşaların politikaları eleştirilmiştir. İslahat hareketlerini bahane eden yabancılar iç işlerimize karışmış; bu durum aydınlar arasında konu olmuş; huzursuzluk yaratmıştır. Aydınlar göre bütün bu eksiklerin kaynağı, hükümetin icraatını kontrol edecek bir mekanizmanın bulunmayışındır. Böyle bir arayış içinde olan İmparatorlukta ilk cemiyet kuruldu: *Yeni Osmanlılar* (1865 yazı). Kurucuları arasında devrin ileri gelenleri Ziya Paşa, Mahmut Nedim, Ali Suavi, Ağâh Efendi ve Ebuzziya Tevfik bulunuyordu. Çoğu, siyasi görüş itibariyle çeşitli fikirlere taraftar olmakla beraber, İmparatorluğun kurtuluşunu parlamentoya dayalı meşruti bir idareye bağlıyorlardı. Osmanlı Hükümeti'nin Yeni Osmanlıları, Fransız filozofları Montesque ve Rousseau'dan İtalyan, Polonyalı, Romen, Macar ve